

TEORIJSKO ODREĐENJE, OTKRIVANJE I IDENTIFIKOVANJE DAROVITIH UČENIKA

Rezime: Težište ovog rada fokusirano je na analizu i kritiku naučno afirmisanih teorija koje izučavaju fenomen darovitosti. Riječ je o veoma kompleksnoj, a istovremeno za razvoj pojedinca i društva izuzetno značajnoj problematici. Bez obzira na ovo saznanje, ona ozbiljnije počinje da animira pažnju psihologa, pedagoga i drugih naučnika, tek početkom sedamdesetih godina devetnaestog vijeka. Od tada do danas, sprovedena su brojna istraživanja, koja su rezultirala dragocjenim, a katkad i međusobno protivrječnim saznanjima i teorijama o darovitim. Sve njih uslovno bismo svrstali u jednostrane teorije starijeg datuma, s jedne, odnosno naučno savremenije i sveobuhvatnije teorije, s druge strane. Za razliku od starijih shvatanja, koja visoki koeficijent inteligencije apostrofiraju kao ključni i gotovo jedini preduslov darovitosti, savremenije teorije uz taj nužan, ali ne i sasvim dovoljan, uslov uključuju neizostavnu participaciju adekvatnog socijalnog okruženja i kontinuiranu aktivnost pojedinca, neophodnim da bi se njegov urođeni potencijal razvio i transformisao u natprosječno postignuće. U vezi s tim, postoje relativno komplementarni stavovi R. Sternberga, J. Renzulina, F. Ganjea i D. Georgija. Prema mišljenju posljednjeg autora, daroviti učenici su oni pojedinci koji pokazuju potencijal za izuzetnu uspješnost u mnogim, međusobno različitim područjima djelovanja, za razliku od talentovanih koji pokazuju potencijal za natprosječnu uspješnost u jednom području djelovanja (George, 2005: 14). Uvažavajući ovaj i slične stavove, osnovano je zaključiti da je *darovitost* sinergetski proizvod nasljednog (nativističkog) i socijalnog (empirističkog) uticaja, pri čemu se kontinuirana stvaralačka aktivnost pojedinca podrazumijeva.

Iz ovako shvaćenog pojmovnog i suštinskog određenja darovitosti u izvjesnoj mjeri proističe neposredan problem otkrivanja i identifikovanja darovitosti. U ovom složenom procesu, *otkrivanje* predstavlja prvi korak koji nužno prethodi primjeni posebno delikatne epistemološko-metodološke paradigme neophodne za objektivniju i pouzdaniju *identifikaciju* darovitosti.

Ključne riječi: teorije darovitosti, otkrivanje, identifikovanje darovitih učenika.

Uvod

Fenomen darovitosti nije novijeg datuma, mada se on ne može svrstavati u one probleme koji su vjekovima studiozno i temeljito naučno proučavani. Njega je identifikovao i s posebnom senzibilnošću isticao poznati češki pedagog i didaktičar Jan Amos Komenski, još u sedamnaestom vijeku, svrstavši ga u riznicu najvrijednijih ljudskih dragulja. Progresivne stavove i ideje Komenskog o potrebi pravovremenog identifikovanja i podsticanja darovitih učenika, znatno kasnije počeeće da shvataju i temeljitije proučavaju istaknuti psiholozi i pedagozi (Terman, Gardner, George, Travers, Mayer, Renzulli, Winner, Čudina, Altaras, Koren i drugi).

¹ niksi@t-com.me

Različita shvatanja i pristupi u istraživanjima rezultirali su brojnim teorijama i definicijama o darovitosti. Neke su uže, jednostranije i sa aspekta savremenih shvatanja o darovitim naučno upitnije. One darovitost posmatraju kao genetski uslovljen potencijal i procjenjuju je na osnovu utvrđene natprosječne inteligencije pojedinca. Druge su znatno šire, sveobuhvatnije i fleksibilnije, tako da darovitost objašnjavaju kao sinergetski produkt genetskog (nasljednog) faktora, sveukupnog uticaja socijalne sredine i ključnih osobina koje karakterišu pojedinca kao jedinstvenu i neponovljivu ličnost. To zapravo znači da je darovitost determinisana genetskim kodom, zbirom socijalnih uticaja iz životnog okruženja, karakternim, motivacionim i drugim crtama ličnosti od kojih zavisi kreativnost, ali i sveukupna aktivnost pojedinca. Najranija shvatanja darovitosti, polazila su od pretpostavke da je u pitanju natprosječna osobina, sposobnost, dar koji neko nosi od rođenja, dok savremenije teorije, darovitost ne posmatraju samo kao objektivnu datost, već i kao socijalno i individualno determinisanu osobinu (Cvetković-Lay i Sekulić-Majurec, 1998: 41). Vjerovatno zbog toga danas u dostupnim izvorima susrećemo veoma heterogena, a katkad i međusobno kontradiktorna poimanja i razumijevanja darovitosti. Izvjesnim se čini samo to, da ozbiljni problemi i nedoumice proističu iz kompleksnosti i višedimenzionalnosti pojma i suštine darovitosti. Ovaj fenomen je uslovljen čitavim nizom objektivnih i subjektivnih faktora, tako da ga je gotovo nemoguće objasniti jednom sveobuhvatnom i opšte prihvatljivom definicijom. Ako je to tačno, onda je razumljivo zašto u savremenoj pedagoškoj teoriji i praksi postoje brojne teškoće, dileme i nedosljednosti u vezi sa otkrivanjem, identifikovanjem i izborom najefikasnijih strategija za otkrivanje, podsticanje i razvoj darovitih učenika. Imajući u vidu ozbiljnost tog problema, u ovom radu pokušali smo pojasniti neke nedoumice, te naznačiti moguće pravce i pristupe pedagoškog djelovanja, s ciljem da se svestranije objasni, pouzdanije identifikuje i što efikasnije podstiče razvoj darovitih učenika.

Poimanje i razumijevanje darovitosti

Bez obzira što se u svakodnevnim komunikacijama često koristi, ali i zloupotrebljava pojam darovitosti, očigledno je on, još uvijek, nedovoljno jasan ne samo laičkoj, već i dobrom dijelu stručne, odnosno, kvazi stručne javnosti. Čini se, da najstarija i najšire prihvaćena shvatanja darovitosti proističu iz psihometrijske definicije inteligencije. Ona polazi od teze da je prirodna distribucija opšte inteligencije u normalnoj ljudskoj populaciji distribuirana prema zvonastoj krivulji, tako da unutar nje najveći procenat zauzimaju ljudi prosječne sposobnosti, s tim da je gotovo egalitaran procenat onih ispod i iznad tog prosjeka.

Darovitim se, u tekstovima bukvalno prevedenim s engleskog jezika, nazivaju "školski napredni" i "ranije sazreli" pojedinci. Školski napredne karakteriše visok kvantum znanja i natprosječne sposobnosti za učenje, dok su "ranije sazreli" prije svega prepoznatljivi po brzini intelektualnog razvoja. Školski napredni učenici po pravilu uče brže, ali su i po nivou razumijevanja nastavnog sadržaja superiorniji od svojih kolega iz istog razreda, odnosno odjeljenja. Ove druge ("ranije sazrele") često nazivaju i "natprosječno razvijenijim", budući da ih karakteriše izuzetno

ubrzan razvoj, brže ostvarivanje postavljenih ciljeva i efikasnije savlađivanje postavljenih školskih normi i standarda. U jednom i drugom slučaju, riječ je o pojedincima nesporno superiornijim u odnosu na svoje vršnjake, stoga ih po znanju, sposobnostima i postignuću upoređuju sa učenicima znatno starijih razreda i nivoa obrazovanja. Međutim, pogrešno je shvatanje da su daroviti učenici samo oni koji posjeduju visoka školska postignuća. Treba reći da se daroviti nerijetko nalaze i među školski neuspješnim, vaspitno zapuštenim, vandalistički raspoloženim, destruktivnim, asocijalnim i slično. Njih je iz ove "problematične" populacije izuzetno teško otkriti, odnosno identifikovati.

U pedagoško-psihološkoj literaturi se, pored pojma daroviti, kao sinonimi upotrebljavaju i pojmovi nadaren ili obdareni pojedinci. Budući da je riječ o izuzetno kompleksnom, delikatnom, višestruko determinisanom i asimptičnom fenomenu, teško ga je definisati jednom sveobuhvatnom, jednoznačnom i opšte prihvatljivom definicijom. Svjesni te činjenice, ovdje ćemo navesti nekoliko opšte poznatih definicija koje su formulisali, za ovu problematiku, najkompetentniji autori, ali bez pretenzija da presuđujemo koja je najsveobuhvatnija. Kritikujući Termanovo shvatanje darovitosti, Winner zaključuje da on darovitost poistovjećuje sa visokom opštom intelektualnom sposobnošću, a inteligenciju s postignućem na testu (Winner, 2005). Za razliku od Termanovog shvatanja, Tanenbaum tvrdi da se darovitost manifestuje i potvrđuje produktivno kreativnim postignućem (Tanenbaum, 2004). Prema S. Maksić, Ganje darovitost shvata kao natprosječno ostvarenu kompetenciju pojedinca u jednoj ili više oblasti. Renzuli tvrdi da je darovitost uslovljena kompozitnim djelovanjem tri ključna faktora, i to: iznadprosječnom intelektualnom sposobnošću, zavidnom intrizičnom motivacijom i visoko-produktivnom kreativnošću. Za razliku od Renzulija i njegovog trostepenastog modela darovitosti Runco, upozorava na opasnost od pretjeranog raščlanjivanja pojma darovitosti na usitnjene strukturne komponente, jer bi to moglo rezultirati njegovim besmisлом (Runco, 1997: 220–222). Za H. Gardnera „Darovitost je pojava ranog ili razvijenog biopsihološkog potencijala u domenima neke kulture”. George darovitost povezuje sa potencijalom učenika i tvrdi da su daroviti „oni učenici koji pokazuju potencijal za izuzetnu uspješnost u mnogim različitim područjima djelatnosti” (George, 2005: 14). U znatno širem kontekstu darovitost posmatra i definiše Korena, i kaže da je to „svojevrsan sklop osobina (sposobnosti, motivacije i kreativnosti) koji omogućuje pojedincu da postiže izuzetno natprosječne rezultate (produkte) u nekom području ljudske djelatnosti, a taj se rezultat može prepoznati kao nov i originalan doprinos u toj oblasti” (Koren, 1987). Prema M. Čudina-Obradović (1991) darovitim se smatra onaj pojedinac koji je sposoban da generiše velik broj novih ideja, s tim da se sposobnost raznovrsnog njihovog produkovanja mjeri validnim testovima.

Na osnovu ovih i mnogih drugih definicija mogli bismo konstatovati da autori uzimaju različite kriterijume i indikatore prilikom elaboriranja pojma i suštine darovitosti. Za neke je količnik inteligencije ključni faktor svake darovitosti. Za druge je to kreativnost, za treće interakcijski odnos inteligencije, kreativnosti, socijalnog okruženja i karakternih osobina individue i slično. U vez s tim P. Stojaković konstatuje da postoje najmanje dva različita, a po nekim pitanjima i

međusobno kontroverzna pristupa. Jedan suštinu darovitosti svodi na prirodan potencijal koji se utvrđuje testovima sposobnosti i osobinama ličnosti. Riječ je zapravo o testovima sposobnosti, kreativnosti i motivacije. Drugi pristup darovitosti u konačnici poistovjećuje s ostvarenim postignućem individue u jednoj ili više djelatnosti (Stojaković, 2002: 293). Uvažavajući ovaj stav, mi bismo dodali da postoji i treći, znatno fleksibilniji i sveobuhvatniji pristup, koji implicira ključne faktore prvog i drugog pristupa, uključujući i nezaobilazan uticaj socijalnog, odnosno kulturnog okruženja, kao nužnog faktora razvoja i afirmisanja darovitih pojedinaca. Bez pretenzije da ponudimo najcjelovitiju definiciju darovitosti, jer je to danas zapravo iz više razloga gotovo nemoguće, pozvaćemo se na R. E. Majera, (2005), koji je pokušao eksplicitno da odgovori na sljedeća ključna pitanja:

- ✓ Šta je darovitost? – Izuzetno postignuće u nekom dometu.
- ✓ Da li je darovitost opšti ili specifičan fenomen? – Specifičan.
- ✓ Da li je darovitost potencijal ili postignuće? – Postignuće.
- ✓ Da li je darovitost naučena ili urođena? – I jedno i drugo.
- ✓ Da li darovitost uključuje i nekognitivne faktore? – Da, odlučnost i posvećenost.

Meritorni stručnjaci tvrde da su ova pitanja i odgovori nastali kao proizvod izmijenjene paradigme, krajem minulog vijeka, odnosno osnovnog teorijskog okvira koji je ponudio znatno šire i fleksibilnije pristupe od tadašnjeg, za sveobuhvatnije proučavanje i razumijevanje ovog izuzetno složenog fenomena.

Teorijska osnova darovitosti

Mada se fenomen darovitosti naučno organizovano proučava samo nešto više od jednoga vijeka, ipak su u međuvremenu u vezi s njim nastale brojne teorije. Njih mnogi danas klasifikuju na stare, petrificirane i prevaziđene s jedne, i one novijeg datuma sveobuhvatnije, naučno egzaktnije i savremenije, s druge strane. Prema relevantnim naučnim izvorima evidentno je da se prvi fenomenom darovitosti počeo studiozije baviti engleski naučnik Frensis Golton. U knjizi pod naslovom „Nasljedni genije”, on pokušava da dokaže tezu prema kojoj je genijalnost pojedinca isključivo determinisana nasljednim faktorom. Shodno tom polazištu, on je formulisao trokomponentnu definiciju darovitosti i kaže „da bi se čovek izdigao iz puka, neophodan je spoj triju zasebnih kvaliteta: kapacitet, radni žar i moć da se radi”(citirano prema, A. Altaras, 2006: 13). Poslije njega darovitost je proučavao i američki psiholog Lewis Terman. On je 1921. godine sa saradnicima na Univerzitetu u Stenfordu sproveo zapaženo longitudinalno istraživanje, s ciljem da odgovori na pitanje koje su fizičke i mentalne osobine, odnosno crte ličnosti, karakteristične za intelektualno superiornu djecu. Tom prilikom je kao osnovni kriterijum za identifikovanje darovitosti uzimao ostvarene rezultate na testovima inteligencije. Terman je zapravo između darovitosti i inteligencije stavljao znak jednakosti, smatrajući da je visina inteligencije u proporcionalnoj srazmjeri s učeničkim postignućem na testovima sposobnosti. Shodno toj logici, B. Đorđević, tvrdi da je Terman upravo na tom ishodištu zasnivao ključnu tezu prema kojoj samo 1% najboljih ispitanika na testu sposobnosti predstavljaju darovitu populaciju za

„regrutovanje naših genija iz svih oblasti” (Đorđević, 1974: 252). Termanov pokušaj da po svaku cijenu dokaže osnovnu hipotezu, koja se svodi na pretenziju da se u sasvim egalitaran, odnosno recipročan odnos dovede darovitost s utvrđenim količnikom inteligencije individue, vjerujući da je darovitost isključivo determinisana nasljednim faktorima, nešto kasnije je naučno sasvim doveden u pitanje. Nesporno je da visok količnik inteligencije koincidira s iznadprosječnom sposobnošću individue koja se manifestuje prilikom rešavanja testova znanja reproduktivnog tipa, ali to nije dovoljna garancija njene iznad prosječne kreativnosti i produktivnog stvaralaštva (Čudina-Obradović, 1991).

Pored prethodno apostrofiranih istraživača i njihovih upornih pokušaja da objasne fenomen darovitosti, tako što su ga isključivo posmatrali u srazmjeri s natprosječno izmjerenim količnikom inteligencije pojedinca, ovim problemom u različitim vremenskim razdobljima s manje-više uspjeha bavili su se: Holvingort, Hobson, Hildreth, Viti, Sternberg, Renzuli, Ganje, Gardner, George i drugi. Za razliku od Termana i Goltona, većina je prilikom proučavanja darovitosti koristila fleksibilnije metodološke paradigme, pri čemu su pored nasljednog, uzimali u obzir i druge faktore, koji neposredno i posredno utiču na profilisanje, identifikovanje, razvoj i afirmaciju darovitih. Primjera radi, Stenbergova i Zangovljeva tzv. pentagovalna teorija poznata je po implicitnom definisanju pet ključnih kriterijuma koje individua mora posjedovati da bi bila proglašena darovitom. Riječ je o kriterijumu *izuzetnosti, rijetkosti, produktivnosti, demonstrabilnosti i vrijednosti* (Sternberg i Zangov, 1995: 88–91). Njihova teorija darovitosti preferira kognitivizam koji se manifestuje izvanrednom i nestandardizovanom inteligencijom. Oni saznajnu, iskustvenu i adaptibilnu sferu intelektualne darovitosti posmatraju kroz prizmu iskustvenih i kontekstualnih podteorija. U vezi s tim, značajno je istaći i troprstenastu koncepciju darovitosti Renzullija i Reisa, budući da su oni darovitost vrednovali na osnovu ponašanja individue (Renzullija i Reisa, 1985; prema Cvetković-Lay i Sekulić-Majurec, 1998). Za razliku od Stenberga i Zangova, koji darovitost posmatraju u kognitivnom okviru, te Renzullija i Reisa, koji preferiraju darovita ponašanja, Ganje u fokus svog naučnog interesovanja stavlja natprosječno postignuće pojedinca. Posljednji tvrdi da se darovitost manifestuje izuzetnom kompetentnošću individue u jednom ili više područja ljudskog rada, odnosno djelovanja. Očigledno su u pitanju međusobno različite, ali i po osnovnim koncepcijskim polazištima slične teorije, koje na originalan i naučno relevantan način dovode u interakciju ključne pojmove posredstvom kojih strukturalno i funkcionalno objašnjavaju suštinu darovitosti. Riječ je, zapravo, o sposobnostima koje se temelje na genetskom kodu, produktivnoj kreativnosti i fundamentalnim crtama ličnosti, koje pojedincu obezbjeđuju upornost i istrajnost, neophodnim za ostvarivanje vanserijskog postignuća. Sljedstveno toj logici i sâm Renzuli tvrdi da bi se većina istraživača saglasila sa definicijom darovitih koja implicira gotovo svaku oblast ljudske aktivnosti, a manifestuje se na društveno koristan način (Renzulli, 1986: 53–58). Podržavajući takav pristup, Haurard Gardner je darovitost kao posebno društveno značajan fenomen, veoma suptilno i slojevito izučavao, polazeći pritom od objektivno utvrđenog postignuća individue. On je darovitost temeljno na natprosječnom intelektualnom potencijalu transformisanom u vanserijske

sposobnosti i procjenjivao na osnovu izvanrednog postignuća individue. Na toj paradigmi Gardner je, između ostalog, identifikovao čak sedam vrsta inteligencija, i to: verbalno-lingvističku, logičko-matematičku, vizualno-specijalnu, muzičko-ritmičku, tjelesno-kinestetičku, intrapersonalnu i interpersonalnu inteligenciju. Prema njegovom mišljenju, svaki pojedinac posjeduje, samo na različitim nivoima razvijene, kombinacije svih prethodno istaknutih vrsta inteligencija. Sljedstveno tom stavu, kaže on, ako individua ima izrazito razvijenu barem jednu od tih inteligencija u odnosu na širu populaciju, onda se ona može smatrati darovitom u tom području (Gardner, 1983; prema George, 2005). Nema sumnje da je Gardner bio u pravu kada je zaključio da ne postoji jedna univerzalna i jedinstveno prihvaćena definicija darovitosti, pa shodno toj logici ni konsekvantno formulisan model njenog identifikovanja (Gardner, 1983).

Zapažen doprinos razvoju teorije darovitosti, dao je Fransoa Ganje. On je posebno cijenjen u psihološkoj nauci po svojoj distinkciji između darovitosti i talenta. Darovitost je za njega posjedovanje i spontano korištenje prirodno datih potencijala u jednoj ili više oblasti, uz nužan uslov da se pojedinac po toj svojoj sposobnosti svrstava među 15% najuspješnijih vršnjaka. Za razliku od darovitih, ovaj naučnik, ističe (Maksić, 1998: 27), pod talentovanim učenicima podrazumijeva superiorne pojedince koji suvereno vladaju sistematski razvijenim sposobnostima ili već stečenim vještinama u najmanje jednoj oblasti, ukoliko se po svom postignuću svrstavaju u grupu od 15% najboljih vršnjaka. Prema tome, mogli bismo reći da razvoj talenta nije ništa drugo do ovaploćenje natprosječnih prirodnih potencijala u izvanredne vještine koje pojedinca izdvajaju iznad prosjeka u nekoj oblasti. A talentovanost je svojevrsna transformacija visokih sposobnosti i dobro uvježbano umjeće koje se manifestuje u nekom polju ljudske aktivnosti (Gojkov, 2004: 64). Drugim riječima, proces transformisanja određenih natprosječnih sposobnosti u vještine po kojima se individua proglašava kompetentnom u određenom polju jeste zapravo talenat. Uostalom, svaki talenat se nužno temelji na natprosječnom prirodnom potencijalu, odnosno darovitošću.

Pored Ganjea, analizom odnosa između darovitosti i talenta, bavio se i Georgije. Prema njegovom mišljenju, darovitim se mogu smatrati oni učenici koji pokazuju potencijal za izuzetnu uspješnost u različitim područjima djelatnosti, dok su talentovani oni pojedinci koji pokazuju potencijal za izuzetnu uspješnost u jednom području djelovanja (Georgije, 2005: 14). Talentovanost se, zapravo, manifestuje kao natprosječnost u jednom (lingvističkom, matematičkom, muzičkom i sličnom) području. Prema tome, evidentno je da talentovanost i darovitost nisu sinonimi. Praveći jasnu distinkciju između njih, Ganje zaključuje da oni imaju tri zajedničke karakteristike, i to: oboje karakterišu natprosječne sposobnosti, oboje su imanentne individuum bitno drugačijim od široke populacije prosječnih i oboje krase rijetke pojedince koji se po ponašanju značajno razlikuju od prosječnih. Bez obzira na te sličnosti Ganje tvrdi da daroviti posjeduju visoko iznadprosječnu kompetentnost u jednoj ili više područja sposobnosti (intelektualnoj, kreativnoj, socioemotivnoj i senzomotornoj), dok se talenat manifestuje kao izrazita natprosječna vještina, u jednoj ili više oblasti ljudske aktivnosti.

Nesporno je da savremene teorije darovitost posmatraju i procjenjuju na temelju vanstandardnog ponašanja, sposobnosti divergentnog mišljenja, kvalitetnijeg, suptilnijeg i prestižnijeg postignuća pojedinca u jednoj ili više oblasti u odnosu na svoje vršnjake. Ovdje je mjera, odnosno etalon darovitosti konkretno ostvareno postignuće. Polazeći od tog kriterijuma, Koren tvrdi da je darovitost „sklop osobina na osnovi kojih je pojedinac u jednom ili više područja ljudskih djelatnosti sposoban trajno postizati izrazito visok natprosječni uradak” (Koren, 1989: 9). Ali, da bi pojedinac ostvario natprosječno postignuće, on mora da ima određeni potencijal, kao nužnu pretpostavku razvoja dominantne sposobnosti za ostvarenje vanserijskog postignuća. Drugim riječima, preduslov nečije darovitosti jesu nasljeđeni potencijali (dispozicije) transformisane u sposobnosti koje omogućuju pojedincu da ostvari natprosječno postignuće. Uz sve to valja imati u vidu i uticaj socijalnog okruženja od koga zavisi stepen, vrsta i kvalitet tog postignuća. Naime, od nivoa naučno-tehnološkog, ekonomskog i kulturnog razvoja društva u kome se pojedinac obrazuje, razvija i formira kao ličnost, zavisi da li će se njegove dispozicije razviti u natprosječne sposobnosti, bez kojih izvjesno je, nema vanserijskog postignuća. Ako se darovitost manifestuje iznadprosječnim postignućem, onda njenu osnovu nužno sačinjavaju tri sinergetski organizovana faktora. Riječ je o natprosječnoj opštoj ili specifičnoj sposobnosti, atipičnim osobinama ličnosti i visokom stepenu kreativnosti. Bez obzira što su vanserijske sposobnosti nužan preduslov svake darovitosti, one nisu dovoljan faktor da se darovitost manifestuje visokim postignućem. Pored naglašene opšte ili jedne od posebnih sposobnosti, individu moraju da krasi izuzetno stabilne i smjerne osobine ličnosti, koje joj generišu neiscrpu energiju, istrajnost i motivaciju za rad i stvaralaštvo. Uz sve te vrline daroviti se ističu po divergentnom mišljenju, originalnim idejama, kao nezaobilaznog preduslova visoke kreativnosti. Prema ovoj (troprstenastoj koncepciji) osnovni kriterijum za darovitost jeste vanserijsko postignuće u jednom ili više područja ljudskog rada, odnosno djelovanja. Za takva vrijedna i originalna djela neophodna je egalitarna participacija sva tri ključna faktora – iznadprosječna sposobnost, visoka intrizična motivacija i zavidna kreativnost.

Identifikacija darovitih

Nema sumnje da je identifikovanje darovitih ključna faza i esencijalno uporište u sistemu rada i razvoja darovitih učenika. U tom smislu Koren kaže, da je identifikacija proces utvrđivanja identiteta, vrste i stepena darovitosti. To je, tvrdi on, izuzetno dinamičan, delikatan i kontinuiran proces dijagnosticanja, budući da se različite vrste darovitosti kod pojedinca pojavljuju u različitim razvojnim i hronološkim ciklusima. (Koren, 1989: 12). Teško je ponuditi eksplicitan odgovor na pitanje kada bi trebalo započeti identifikaciju darovitih u nekoj populaciji. U vezi s tim, (Čudina-Obradović, 1991: 92) ističe da to najviše zavisi od trenutka u kome pojedinac počinje da pokazuje znakove natprosječne opšte ili specifične sposobnosti. Za razliku od nje, Koren insistira da se s identifikacijom započne u predškolskom dobu i kontinuirano nastavi u nižim razredima osnovnog obrazovanja, s tim da bi

prva temeljitija identifikacija trebalo da usljedi prilikom prelaska učenika iz razredne na predmetnu nastavu (Koren, 1989: 31). To zapravo znači da bi proces identifikovanja darovitih trebalo započeti što ranije, kako bi bilo dovoljno vremena za reidentifikacije, odnosno eventualne korekcije i kreiranje cjelishodnih programa za podsticanje i efikasniji razvoj darovitih učenika. Evidentno je da Koren pravi jasnu razliku između otkrivanja i identifikovanja darovitosti. U vezi s tim, kaže on: „otkrivati znači samo indicirati nadarenog učenika, a identifikovati znači utvrditi njegov identitet, tj. utvrditi skup osobina koje posjeduje, vrstu i stepen njegove nadarenosti” (Koren, 1989). Izvjesnim se čini samo to, da identifikacija implicira višefazni proces koji započinje nominacijom (engl. *nomination*), a trebalo bi da ga sprovedu roditelji, vaspitači, učitelji predmetni nastavnici školski psiholozi i pedagozi, ljekari, službe za profesionalnu orijentaciju i selekciju i drugi kompetentni stručnjaci. Riječ je o prikupljanju subjektivnih stavova i mišljenja onih koji u tom procesu neposredno participiraju. Kada se napravi inicijalna lista s imenima, onda sljede prva provjeravanja (engl. *screening*). Ona se vrše uz primjenu adekvatnih serija (baterija) različitih testova, kako bi se prikupili što objektivniji i potpuniji podaci o nominovanim pojedincima. Za ove svrhe najčešće se koriste testovi sposobnosti kako bi se identifikovala potencijalna darovitosti ili testovi postignuća neophodnih za otkrivanje kreativne i produktivne darovitosti. Iz toga sljedi kontinuirano nadgledanje (engl. *monitoring*), odnosno opserviranje i praćenje učenja, rada i razvoja učenika. U ovoj fazi imperativ je prikupiti što više pouzdanih informacija o sferama interesovanja, sposobnostima i postignućima pojedinaca. Sublimiranjem ovako prikupljenih informacije o učenikovim postignućima dobijamo zapravo relativno pouzdanu povratnu informaciju o valjanosti i efikasnosti sveukupnog identifikacionog procesa (New South Wales Department of Education and Training, 2004: 10).

Podržavajući trostepeni model u procesu identifikovanja darovitosti (Maksić, 1998: 48–49) takođe apostrofira njegove tri ključne faze, koje su nešto eksplicitnije i sveobuhvatnije, ali se u suštini značajnije ne razlikuju od onih koje smo prethodno istakli. Ona apostrofira i šire objašnjava faze: otkrivanja, ispitivanja i utvrđivanja darovitosti. Otkrivanje podrazumijeva uočavanje znakova darovitosti kod individue, pri čemu primarna uloga pripada roditeljima. Oni su u prilici da opažaju izvjesne reakcije djeteta koje mogu biti indikativne već u prvoj godini života. Kasnije bi ta zapažanja roditelji trebalo da podijele sa vaspitačima, kako bi oni upravo na to dijete usmjerili posebnu pažnju i uvjerali se, da li se ono po svom mišljenju, polju interesovanja, temperamentu i ponašanju značajno razlikuje od svojih vršnjaka. U ovoj fazi roditelji, vaspitači i učitelji treba nezavisno da opažaju, prate i evidentiraju ponašanja djeteta u različitim nastavnim i vannastavnim aktivnostima. Poželjno bi bilo da se oni povremeno sastaju i svako iz svog ugla iznosi vlastite procjene, mišljenja i stavove. Ukoliko su njihovi stavovi međusobno kongruentniji, utoliko se umanjuju rizici od mogućih grešaka pri zaključivanju. Naravno da ta njihova eventualna saglasnost za nominovanje darovitog djeteta a priori ne znači i pouzdanu verifikaciju te osobine.

Druga faza (ispitivanje darovitosti) implicira postupke procjenjivanja i testiranja sposobnosti, osobina, znanja i objektivnih postignuća individue. Ona

implicira postupke otkrivanja ili prepoznavanja darovitosti iz ukupne učeničke populacije. U školama se za te svrhe najčešće koriste testovi znanja, čina, inteligencije, te senzornih, psihomotornih, kreativnih, socijalizacijskih i drugih sposobnosti. Međutim, za objektivno i pouzdano ispitivanje darovitih, potrebno je angažovati najkompetentnije stručnjake, iskusne procjenjivače, odnosno eksperte za oblast u kojoj se vrši identifikacija darovitih. Na osnovu sumiranih rezultata i prethodno usaglašenih procjena svih onih koji su u tom procesu učestvovali sljedi izdvajanje potencijalno darovitih pojedinaca.

Treća faza u procesu identifikacije svodi se na postupke utvrđivanja darovitosti. Interdisciplinarno formiran tim, poslije dugotrajnog praćenja, dobijenih rezultata na testovima, skalama procjene, ček-listama i drugim pouzdanim instrumentima iz grupe potencijalno darovitih nominuju manifestno darovite učenike. Najčešće se kao kriterijum darovitosti određuje precizno formulisan nivo – selektivni prag za ostvareni rezultat. On, zapravo, predstavlja svojevrsan etalon na skali pojedinačno ostvarenog postignuća. U ovom slučaju svi učenici koji po uspjehu (ukupnom skoru) nadmaše taj zadani prag uslovno se mogu smatrati darovitim. Zatim sljedi dobro planiran, stručan i sistematičan rad s tim učenicima da bi se u fazi verifikacije organizovala temeljita provjera postignuća manifestno darovitih pojedinaca. Zbog dinamičnog razvoja i manifestovanja darovitosti, preporučljivo je povremeno i po potrebi izvršiti njenu reidentifikaciju, s ciljem da se što pouzdanije utvrdi vrsta i stepen darovitosti.

Nema sumnje da pouzdanija identifikacija darovitih, implicira kontinuirano praćenje, provjeravanje i ispitivanje učenika različitim testovima, te procjenjivanje njihovog rada, ponašanja i djelovanja u različitim situacijama. Za te svrhe koriste se baterije standardizovanih i baždarevih instrumenata, namijenjenih mjerenju količnika inteligencije, specifičnih sposobnosti, testovi ličnosti i kreativnosti, uključujući i cjelishodnu primjenu raznovrsnih skala procjene. Budući da osobe mogu posjedovati darovitost u različitim područjima, moraju se koristiti i drugi izvori informacija iz sociokulturnog okruženja u kome individua odrasta, te podaci o njenom interesovanju, hobiju, načinu korištenja slobodnog vremena i slično. U vezi s tim David Georg je konstruisao multidimenzionalni model za identifikovanje darovitih učenika. On predviđa da u tom procesu učestvuju roditelji, vršnjaci, učitelji, uključujući i mogućnost samoprocjenjivanja nominovanih kandidata. Problem je što za objektivno i pravovremeno identifikovanje darovitih još uvijek nemamo valjane, pouzdane i baždarene instrumente i drugu egzaktnu metodološku aparaturu.

Kao što je to u izvjesnom smislu već istaknuto, otkrivanje i identifikacija darovitih je izuzetno kompleksan, odgovoran i sa etičkog stanovišta veoma delikatan problem. Ukoliko se u tom procesu donese pogrešna odluka zbog nepouzdanih instrumenata, kratkoće vremena ili nedovoljnog poznavanja postupaka i procedura koje prethode identifikaciji, to na osobu može ostaviti ozbiljne traume sa nesagledivim i trajnim posljedicama. Eventualno pogrešne procjene o sposobnostima na početku školovanja, po pojedinca mogu imati negativne reperkusije ne samo na učenje, već i na cjelokupan razvoj i formiranje njegove ličnosti. Zato bi svi oni, koji na bilo koji način participiraju u procesu identifikacije,

morali posjedovati kvalitetna teorijska znanja o darovitosti, biti temeljito upoznati s različitim vrstama i načinima manifestovanja darovitosti, te pravovremeno prepoznavati karakteristične znakove individue i njene razvojne potrebe. Bez obzira što se u naučnim izvorima nude brojne i dragocjene metodološke procedure, instrumenti i pristupi, izvjesno je da, bar do sada, nije pronađena najcjelishodnija, a još manje najuniverzalnija naučno-metodološka aparatura koja bi bila sasvim pouzdana za identifikovanje darovitih učenika.

Zaključak

Konsultujući izvore i saznanja mnogih eminentnih istraživača, posvećene fenomenu darovitosti, shvatili smo da su pioniri u ovoj oblasti, darovitost sagledavali isključivo kroz prizmu nasljednog, tj. genetskog faktora, utemeljujući vlastite teorije na visini natprosječno identifikovanog koeficijenta inteligencije pojedinca. Ovaj stav nedvosmisleno potvrđuju prva naučno organizovanija i zapaženija istraživanja, koja su darovitost veoma usko shvatala, smatrajući je jednodimenzionalnim i isključivo genetski determinisanim fenomenom. Međutim, čitava plejada nešto mlađih istraživača, pored nasljednog faktora, apostrofira nužan uticaj sredine, uključujući i obaveznu kreativnu i istrajnu participaciju individue u procesu razvoja njenog genetski datog potencijala. Na toj relativno novoj, fleksibilnijoj i metodološki cjelishodnijoj paradigmi, nastale su šire, sveobuhvatnije i naučno pouzdanije teorije i shvatanja pojma i suštine darovitosti. Vjerovatno je to ključni razlog zbog kojeg je većina savremenijih i sveobuhvatnijih definicija fokusirana na natprosječne sposobnosti, izuzetne osobine ličnosti i produktivnu kreativnost individue. Nesporno je da se darovitost temelji na natprosječnom intelektu individue. Međutim, taj potencijal ne predstavlja monističku datost i uslovljenost kao pouzdanu, ali ni sasvim dovoljnu garanciju za postizanje visokog pojedinačnog postignuća. Drugim riječima, pored naglašenih kognitivnih dispozicija, pojedincu je potrebno obezbijediti kvalitetno obrazovanje, u što povoljnijem socijalnom okruženju, uključujući i njegovo aktivno angažovanje, kao neizostavnu pretpostavku za efikasno transformisanje individualnih potencijala u natprosječne sposobnosti, potrebne za ostvarivanje visokih obrazovnih i drugih vanserijskih dometa. Međutim, najpovoljnije socijalno okruženje ne može iznjedrati darovitog pojedinca ukoliko on nema adekvatne naslijeđene dispozicije, mada je izvjesno i to „da se pojedinac ni uz najbolje naslijeđeni potencijal neće razviti u darovitog stvaraoca ako od najranije dobi nije naišao na brigu i potporu okoline” (Andrilović, i Čudina-Obradović, 1996: 204). Uvažavajući ovakve i slične stavove, čini se osnovanim zaključiti da je darovitost uslov i rezultat sinergetskih uticaja nasljednih faktora, efikasne socijalne sredine i lične vaspitno-obrazovne aktivnosti pojedinca. Drugim riječima, darovitost je proizvod natprosječnog nasljednog (nativističkog) faktora i optimalnog socijalnog (empirističkog) uticaja, uključujući natprosječnu kreativnost i postojane crte ličnosti, koje pojedincu generišu visoku motivacionu energiju i kontinuiranu istrajnost neophodnu za ostvarivanje natprosječnog postignuća u jednoj ili više oblasti ljudskih aktivnosti.

Budući da je darovitost izuzetno kompleksan, slojevit i delikatan fenomen, ovu vrlinu je veoma teško pouzdano otkriti i pravovremeno identifikovati. Ovo tim prije, ako imamo u vidu činjenicu da, bar za sada, za to ne postoji egzaktna, šire prihvaćena i naučno verifikovana metodološka aparatura. Bez obzira na ovo zabrinjavajuće saznanje, ipak s procesom otkrivanja i identifikovanja darovitih treba započeti od najranijeg uzrasta djeteta. Riječ je o veoma odgovornom, stručnom i osjetljivom poslu, u kome bi trebalo da participiraju multidisciplinarno formirani timovi stručnjaka. To podrazumjeva kontinuirano praćenje, mjerenje, provjeravanje i procjenjivanje sposobnosti, kreativnosti i postignuća individue. Nije to monofazan i unilateralan, već višefazan i longitudinalni proces, podložen povremenom preispitivanju, odnosno reidentifikaciji. Osim toga, identifikacija darovitosti mora da ima naglašenu etičku dimenziju, tako da je znatno manji grijeh pojedinca proglasiti darovitim, a da to on zapravo nije, nego onome ko je zaista darovit administrativno uskratiti pravo da svoj potencijal maksimalno razvije i valorizuje natprosječnim postignućem.

Literatura:

- Altaras, A. (2006). *Darovitost i podbacivanje*. Beograd: Institut za psihologiju i Društvo psihologa Srbije.
- Andrić, V. i Čudina-Obradović, M. (1996). *Psihologija učenja i nastave*. Zagreb: Školska knjiga.
- Bezenšek, J. (2003). Vpliv revščine in socialne isključenosti na izobraževanje nadarjenih. U: *Zborniku s međunarodnog znanstvenog simpozijuma: Nadarjeni iskorišćen ali prezrt potencijal*. Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani i Visoko šolsko središče Novo Mesto.
- Cvetković-Laj, J. i Sekulić-Majurec, A. (1998). *Darovito je, što ću s njim?* – Priručnik za odgoj i obrazovanje darovite djece predškolske dobi. Zagreb: Alinea i Centar „Bistrić”.
- Čudina-Obradović, M. (1991). *Nadarenost*. Zagreb: Školska knjiga.
- Đorđević, B. (1974). Problemi školovanja darovitih učenika. U: *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, br. 7. Beograd.
- Đorđević, B. (1998). *Daroviti učenici i (ne)uspeh*. Beograd: Zajednica učiteljskih fakulteta.
- Gardner, H. (1985). *Frames of Mind, The Theory of Multiple Intelligence*. Basic Books, Inc. Publishers, New York.
- George, D. (2005). *Obrazovanje darovitih*. Zagreb: Educa.
- Gojkov, G. (2004). Pretvaranje darovitosti u talenat. U: *Zborniku s međunarodnog naučnog skupa: Strategija podsticanja darovitosti*, br. 10. Vršac: Viša škola za obrazovanje vaspitača.
- Handy, C. (1996). *The Empty Raincoat*. London: Hutchinson.
- Koren, I. (1987). *Pogled na pojavu nadarenosti u suvremenom svijetu*. Sisak: USIZ za zapošljavanje.
- Koren, I. (1989). *Kako prepoznati i identifikovati nadarenog učenika*. Zagreb: Školske novine.
- Mayer, R. E. (2005). The scientific study of giftedness. U: R. J. Sternberg & J. E. Davidson (ur.) *Conception of giftedness*. New York: Cambridge University Press.

- Maksić, S. (1998). *Darovito dete u školi*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Maksić, S. (1998). Identifikovanje darovitih učenika. *Nastava i vaspitanje*, br. 1-2. Beograd.
- Mijanović, N. (2003). Rad sa darovitim učenicima između deklarativnog i stvarnog. U: *Zborniku s međunarodnog znanstvenog skupa: Nadarjeni, iskorišćen al prezrt potencijal*. Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani i Visoko šolsko središče, Novo Mesto.
- Mijanović, N. (2016). Individualiziran pouk v funkciji razvoja nadarjenih učenicev – Personalised instruction in function of the development of gifted students. *Didactica slovenica, Pedagoška obzorja*, br. 3–4. Novo Mesto.
- Renzulli, J. S. (1986). The three-ring conception of giftedness: A developmental model for creative productivity. U: R. J. Sternberg & J. E. Davidson (ur.), *Conceptions of giftedness*. Cambridge University Press.
- Renzulli, J. S. i Reis, S. M. (1985). *The schoolwide enrichment model*. Creative Learning Press, Inc., Mansfield Center.
- Runco, M. A. (1997). Is every child gifted? *Roeper Review*, 19 (4).
- Sternberg, R. J. & Zhang, L. F. (1995). What do we mean by giftedness? A pentagonal implicit theory. *Gifted Child Quarterly*, 39 (2).
- Stojaković, P. (2002). *Pedagoška psihologija II*. Banja Luka: Filozofski fakultet.
- Winner, E. (2005). *Darovita djeca – mitovi i stvarnost*. Lekenik: Ostvarenje.

Nikola Mijanovic, PhD
 Faculty of Philosophy
 Niksic

THEORETICAL DETERMINATION, DETECTION AND IDENTIFICATION OF GIFTED STUDENTS

Abstract: The focus of this work is based on the analysis and critique of established scientific theories that consider the phenomenon of giftedness. This is a very complex, but at the same time for the development of individuals and society an extremely important issue. Notwithstanding this knowledge, this issue seriously began to attract the attention of psychologists, educators and other scientists in the early seventies of the nineteenth century. Since then, numerous studies have been done, which have resulted in valuable and sometimes contradictory findings and theories about the gifted. All of them can be classified conditionally as one-sided and older-dated theories on the one hand, or more sophisticated and comprehensive scientific theories on the other hand. Unlike the older understandings that high IQ emphasizes a key, and almost the only, precondition for giftedness, contemporary theories with the necessary, but not entirely sufficient, conditions include the obligational participation of an adequate social environment and continual activity of the individual, which are necessary to develop his or her innate potentials and transform them into the above average achievements. Concerning this, there are the relatively complementary attitudes of several authors such as R. Sternberg, D. George, J. Renzulli and F. Gagné. According to George's opinion, gifted students are those individuals that demonstrate the potential for exceptional performance in many equally different areas of activity, in contrast to the talented that demonstrate the potential for the above-average success just in one area of action (D. George, 2005; 14). Taking into consideration these and similar views, the conclusion can be that the giftedness is a synergic product of the hereditary (nativist) and social (empiric) influences, where it is necessary to include the continuous creative activities of the individuals.

From this conceptual and substantive definition of giftedness to some extent stems the immediate problem of detecting and identifying the giftedness. In this complex process detection is the first step, which necessarily precedes the application of a particularly delicate epistemological and

methodological paradigm, which in turn are necessary for an objective and reliable identification of the giftedness.

Keywords: theories of giftedness, detection, identification of gifted students.

